

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

IJTIMOYIY TENGSIZLIKNING QAYTA ISHLAB CHIQRILISH MEXANIZMLARI: IQTISODIY KAPITAL, MADANIY RESURS VA IJTIMOYIY MAQOM DIALEKTIKASI

Raxmatullaeva Saodat Ibragimovna

Mustaqil tadqiqotchi.

e-mail: saodat@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4248-017X>

Annotatsiya.

Maqolada iqtisodiy resursning madaniy ustunlik va maqomga aylanish shartlari o'rganiladi. Qiyosiy-konseptual tahlil yordamida meros, konversiya va legitimlashtirish farqlanadi. Tengsizlikning takrorlanishi bilan uni yuzaga keltiruvchi mexanizm bir hodisa emasligi ko'rsatiladi. Resurs, tan olish, natija va qayta jamlashdan iborat ochiq tahliliy zanjir ishlab chiqiladi. Xulosalarda inson qadrini bozor bahosiga tenglashtirmaslikning metodologik chegarasi belgilanadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy reproduksiya, iqtisodiy kapital, madaniy resurs, maqom, legitimlashtirish, konversiya, qadr-qimmat.

МЕХАНИЗМЫ ВОСПРОИЗВОДСТВА СОЦИАЛЬНОГО НЕРАВЕНСТВА: ДИАЛЕКТИКА ЭКОНОМИЧЕСКОГО КАПИТАЛА, КУЛЬТУРНЫХ РЕСУРСОВ И СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА

Рохматуллаева Саодат Ибрагимовна

Независимый исследователь.

Аннотация.

В статье исследуются условия преобразования экономических ресурсов в культурное преимущество и социальный статус. На основе сравнительно-концептуального анализа разграничиваются наследование, конверсия и легитимация. Показано, что воспроизводство неравенства и механизм, порождающий его, не являются одним и тем же явлением. Разрабатывается открытая аналитическая цепочка, включающая ресурсы, признание, результат и повторное накопление. В выводах определяются методологические границы, не допускающие отождествления человеческого достоинства с рыночной стоимостью.

Ключевые слова: социальное воспроизводство, экономический капитал, культурный ресурс, статус, легитимация, конверсия, достоинство.

REPRODUCTIVE MECHANISMS OF SOCIAL INEQUALITY: THE DIALECTIC OF ECONOMIC CAPITAL, CULTURAL RESOURCES, AND SOCIAL STATUS

Raxmatullaeva Saodat Ibragimovna

Independent Researcher.

Abstract.

The article examines the conditions under which economic resources are transformed into cultural advantage and social status. Through comparative-conceptual analysis, inheritance, conversion, and legitimation are distinguished. It is demonstrated that the reproduction of inequality and the mechanism that generates it are not the same phenomenon. An open analytical chain consisting of resources, recognition, outcomes, and reaccumulation is developed. The conclusions establish a methodological boundary against equating human dignity with market value.

Keywords: social reproduction, economic capital, cultural resources, status, legitimation, conversion, dignity.

Kirish. Ijtimoiy tengsizlikning saqlanib qolishini «mavjud tuzilma o'zini qayta ishlab chiqaradi» degan jumla bilan tushuntirish yetarli emas. Bunday ifoda natijani takrorlaydi, ammo uni yuzaga keltirgan harakatni ko'rsatmaydi. Bir oiladagi resurs qanday qilib ta'limdagi qulaylikka, ta'limdagi qulaylik esa tan olingan maqomga aylanadi? Qaysi bosqichda uzilish yuz berishi mumkin? Maqolaning muammosi aynan shu o'tishlar bilan bog'liq. Bourdieu kapital shakllarining o'zaro aylanishini tahlil qilish uchun tayanch tushunchalarni taklif etadi [7]; ular bu yerda tayyor universal javob sifatida olinmaydi.

Tengsizlik haqidagi iqtisodiy, madaniy va normativ yondashuvlar ko'pincha boshqa-boshqa savollarga javob beradi. Birinchisi resurs hajmini, ikkinchisi ma'no va tan olishni, uchinchi esa ustunlikning oqlanishini o'rganadi. Ularni tartibsiz qo'shish tushunchalarning ko'payishiga, lekin izohning chuqurlashmasligiga olib kelishi mumkin. Piketty tengsizlikni mulkiy tartiblar va ularni asoslovchi g'oyalar bilan bog'lab o'rganadi [8]. Mazkur maqola iqtisodiy shart, madaniy vositachi va normativ da'voni analitik jihatdan ajratib, keyin ularning tutashuvini tekshiradi.

Tadqiqot maqsadi iqtisodiy kapital, madaniy resurs va maqom o'rtasidagi konversiyani sababiy mexanizm sifatida qayta tavsiflashdir. Asosiy savol resurslarning barcha vaziyatlarda bir xil natija berishi emas, balki qaysi

institutsional sharoitda ustunlikka aylanishidir. Ilmiy taklif reproduksiyani yopiq taqdiriy aylanish emas, balki qarshi ta'sirlarga ochiq zanjir sifatida ko'rsatishdan iborat. Bu yondashuv shaxsning sa'y-harakatini inkor etmaydi, biroq uni resurs va tan olish sifatlaridan uzib talqin qilishni ham rad etadi.

METODOLOGIYA

Nazariy tadqiqotda sakkizta manbaning tushuntirish birliklari qiyoslandi. Yusupovning inson kamolotiga bag'ishlangan asari ma'naviy yetuklikni, Ochildiyevnning madaniyat falsafasi esa madaniy faoliyat va qadriyatlarni muhokama qilish uchun tayanch bo'ldi [1; 2]. Ushbu manbalar daromad tafovutlarining empirik isboti sifatida emas, balki iqtisodiy qiymat bilan ma'naviy qadarni farqlash uchun ishlatildi. Shkaratan va Zaslavskaya asarlari tuzilma hamda o'zgarish mexanizmi o'rtasidagi munosabatni aniqlashtirishga jalb qilindi [3; 4].

Tahlil uchta amaldan tashkil topdi. Avval «resurs», «kapital», «maqom» tushunchalarining o'zaro almashtirilishiga yo'l qo'yilmadi. Keyin bir shakldagi ustunlikning boshqasiga o'tish shartlari ajratildi. Nihoyat, mexanizm ishlamaydigan qarshi vaziyatlar tasavvuriy misollar orqali tekshirildi. Bunday misollar real hodisa yoki ma'lumotlar bazasi natijasi emas. Ularning vazifasi tushuntirishning mantiqiy yetarliligini baholashdir. Tadqiqot tizimli sharh emasligi sababli adabiyotlar qamrovi cheklangan; keltirilgan mamlakat tadqiqotlari O'zbekistonning hozirgi holatiga ko'chirilmaydi.

«Iqtisodiy kapital» nazorat qilinadigan moddiy va moliyaviy resurslarga, «madaniy resurs» bilim, ko'nikma va ifoda usullariga, «maqom» esa ijtimoiy tan olish natijasiga nisbatan qo'llanadi. Har qanday bilim avtomatik ravishda kapital emas: uning ustunlikka aylanishi muayyan ijtimoiy maydondagi tan olish shartiga bog'liq [7]. Maqolada «reproduksiya» avvalgi tafvutning aynan nusxalanishini emas, balki ustunlikni qayta yaratadigan jarayonni anglatadi. «Legitimlashtirish» mavjud holatning adolatli ekanini tasdiqlash emas, balki uni oqlovchi da'volarni tadqiqot predmeti sifatida ajratishdir.

NATIJALAR

Resurs zaxirasi va konversiya imkoniyatining farqlanishidir. Bir xil miqdordagi mablag' turli sharoitlarda turlicha ta'lim, aloqa yoki xavfsizlik imkonini berishi mumkin. Shuning uchun mablag'ni ko'paytirish bilan maqomni o'zgartirish orasida bevosita mantiqiy tenglik yo'q. Taklif etilgan sxemada vositachi institut aniqlanmaguncha kapitaldan maqomga o'tish «mexanizm» deb e'lon qilinmaydi. Masalan, sertifikat bilimni tan olish vositasi bo'lishi mumkin, ammo uning nufuzi va qo'llanish doirasi alohida tekshirilishi kerak.

Tan olishning mustaqil bosqich sifatida ajratilishidir. Skeggs sinf, madaniyat va shaxsning qiymatlantirilishi munosabatlarini muhokama qiladi [5]. Mazkur maqolada bundan madaniy resursning o'zi bilan uning nufuzli deb topilishini farqlash zarurati chiqariladi. Bir xil sifatdagi fikr turli ifoda usuli yoki kelib chiqish belgisi sababli boshqacha baholanishi mumkinligi tekshirishga arziydigan gipotezadir. Bu gipoteza oldindan tasdiqlangan natija emas; uni tekshirishda baholash mezonini, topshiriq sifati va shaxs haqidagi tashqi ma'lumotlar ajratilishi lozim.

Legitimlashtirishni konversiyadan ajratishdir. Konversiya ustunlik qanday hosil bo'lganini, legitimlashtirish esa u qanday oqlanayotganini tushuntiradi. Ular bir paytda kechishi mumkin, ammo biri ikkinchisining isboti emas. Sayer daromad, mehnat va mulkiy talablar munosabatini normativ tanqid doirasida ko'radi [6]. Bu tanqidni qabul qilish yoki rad etishdan qat'i nazar, tahlilda «daromad mavjud» degan fakt bilan «daromad asosli» degan hukm orasidagi farq saqlanishi kerak. Mazkur farq tadqiqotning aksiologik chegarasidir.

Maqomni resursning oddiy yig'indisi deb olish nazariy kamchilik tug'diradi. Bir xil resurs turli maydonlarda bir xil darajada tan olinmasligi mumkin: ilmiy bilimning kasbiy nufuzi bilan uning boshqa faoliyatdagi qiymati farqlanadi. Bu tasavvuriy qiyosda bilimning sifati o'zgarmaydi, lekin baholash tartibi o'zgaradi. Demak, konversiya resursning ichki xususiyatigagina emas, balki uni qabul qiluvchi munosabatga ham bog'liq. Mazkur farq ustunlikni faqat «ko'proq narsaga ega bo'lish» tarzida emas, balki muayyan resursni tegishli maydonda ishlata olish sifatida o'rganishga olib keladi. Shu nuqtada institutsional vositachilik mustaqil tushuntirish vazifasiga ega.

Reproduksiya zanjiri vaqt xarajatini ham o'z ichiga olishi kerak. Madaniy ko'nikma odatda birdan hosil bo'lgan natija sifatida tasavvur qilinmasligi lozim; uni o'zlashtirishga ajratilgan vaqtning o'zi tadqiqot savolidir. Bir xil imkoniyat e'lon qilingan vaziyatda undan foydalanish uchun kimning qancha vaqt ajrata olishi farqlansa, formal ochiqlik amaliy tenglikka to'liq aylanmasligi mumkin. Bu yerda vaqtning real taqsimoti haqida dalil berilayotgani yo'q. Nazariy xulosa resurslar ro'yxatiga vaqtni qo'shishdan iborat emas, balki vaqtni boshqa resurs bilan almashtirish mumkinligi va uning chegarasini tekshirish zarurligidir.

Meroslanish, reproduksiya va davomiylik ham aynan bir tushuncha emas. Meroslanish resurs yoki maqomning avlodlararo o'tishiga ishora qiladi. Reproduksiya ustunlikni yangidan yaratuvchi faoliyat va qoidalarni qamrab oladi. Davomiylik esa kuzatiladigan natija bo'lishi mumkin, uning mexanizmi hali aniqlanmagan bo'ladi. Masalan, bir xil maqomning saqlanishi to'g'ridan-to'g'ri meros tufaylimi yoki yangi sharoitda qayta erishilgan natijami, degan savol ochiq qoladi. Bu farqlashsiz natijaning o'xshashligi sababning bir xilligi deb qabul qilinadi. Maqola tushuntirishning aynan shu nuqtasini aniqlashtirishni taklif etadi.

Qayta jamlashning ochiq modeli bilan ifodalanadi. Tan olingan natija keyingi ta'limga, aloqaga yoki resursga kirishni yengillashtirishi mumkin. Lekin bu zanjir doim bir yo'nalishda ishlaydi, degan qat'iy tezis ilgari surilmaydi. Institutsional mezonning o'zgarishi, malakaning eskirishi yoki yangi ishtirokchining muvaffaqiyati konversiyani uzishi ehtimoli bor. Shuning uchun reproduksiya tahlili barqarorlik bilan birga uzilish shartlarini ham tushuntirishi zarur. Jadvalda aynan jarayon va unga qarshi dalil topish imkoniyati yonma-yon ko'rsatiladi.

1-jadval. Tengsizlik reproduksiyasining ochiq konversiya zanjiri

Bosqich	Vositachi munosabat	Kutiladigan natija	Qarshi tekshiruv

Bosqich	Vositachi munosabat	Kutiladigan natija	Qarshi tekshiruv
Resurs	Vaqt va xarajatni qoplash	Ta'limga kirish qulayligi	Bir xil resursda farqli natija bormi?
Konversiya	Malakani tan olish qoidasi	Bilimning ustunlikka aylanishi	Malaka qayerda tan olinmaydi?
Legitimlashtirish	Ustunlikni oqlovchi da'vo	Maqomning asosli deb ko'rilishi	Fakt va axloqiy hukm ajratilganmi?
Qayta jamlash	Natijadan yangi resurs olish	Ustunlikning davomiyligi	Zanjir qaysi shartda uziladi?

MUHOKAMA

Zanjirning ochiqqligi strukturaviy determinizmdan chekinishga xizmat qiladi. Agar oilaviy resurs hamma natijani oldindan belgilaydi, deb olinsa, muayyan insonlarning turlicha yo'l tanlashi tushuntirilmay qoladi. Aksincha, barcha natija shaxsiy iste'dodga yuklansa, imkoniyatlar sharoiti yo'qoladi. Zaslavskayaning o'zgarish mexanizmini faoliyat va ijtimoiy tuzilma bilan bog'lab ko'rishi mazkur ikki soddalashtirish orasidagi masofani saqlashga yordam beradi [4]. Maqola shaxs va tuzilmani bir-birini almashtiradigan emas, balki turli analitik vazifalarni bajaradigan tushunchalar sifatida oladi.

Madaniy resursni faqat foyda keltiruvchi aktivga aylantirishning yana bir xavfi mavjud. Kitob o'qish, tilni bilish yoki san'atni tushunish faqat maqom olish bilan o'lgansa, ularning o'ziga xos insoniy mazmuni chetda qoladi. Yusupov va Ochirdiyev asarlaridagi ma'naviyat hamda madaniyat muammolari bu reduksiyadan saqlanish uchun muhim konseptual zamin beradi [1; 2]. Shu sababli maqolada «madaniy resursning kapitalga aylanishi» bilan «madaniyatning qiymati» boshqa-boshqa savollar deb belgilanadi. Birinchi savol ijtimoiy jarayonni, ikkinchisi esa qadriyatni anglatadi.

Legitimlashtirishning tahlili normativ bahoni chiqarib tashlashni emas, balki uning o'rnini aniq belgilashni talab qiladi. Masalan, muvaffaqiyat mehnat bilan izohlanganda ikkita savol ajratiladi: haqiqatan qaysi omillar natijani yuzaga keltirgan va natija qaysi axloqiy mezonga ko'ra asosli deb hisoblangan? Birinchi savolga sababiy, ikkinchisiga esa normativ dalil kerak. Mehnatning mavjudligi barcha tashqi shartlar ahamiyatsiz bo'lganini ko'rsatmaydi; tashqi shartning mavjudligi esa insonning sa'y-harakatini avtomatik ravishda yo'qqa chiqarmaydi. Mazkur ajratish tengsizlikni tushuntirishni odamlarni axloqiy yorliqlashdan saqlaydi. Natija shaxsni emas, balki da'voning tuzilishini tekshirishga yo'naltiriladi.

Mexanizmni empirik tekshirish uchun baholashning bir xil vaziyatlari qiyoslanishi mumkin. Dastlab natijaning sifati, so'ng natija muallifi haqidagi ma'lumot va yakuniy tan olish qarori alohida olinadi. Agar baholash aynan qaysi ma'lumot sababli o'zgargani aniqlanmasa, ramziy ta'sir haqida qat'iy xulosa chiqarilmaydi. Bu taklif tayyor tajriba bayoni emas; tadqiqotda o'zaro bog'langan omillarni ajratish talabini ifodalaydi. Amaliy dizayn axloqiy rozilik, ishtirokchilarni himoyalash va tashkilot shartlarini hisobga olishi lozim. Mazkur maqola bunday tadqiqot o'tkazilganini da'vo qilmaydi.

Yana bir muammo «kapital» so'zining cheksiz kengayishidir. Har bir fazilat, aloqa va bilim kapital deb atalaversa, tushuncha o'z farqlovchi vazifasini yo'qotadi. Shuning uchun mazkur maqolada resurs kapital sifatida ko'rilishi uchun uning jamlanishi, muayyan maydonda tan olinishi va ustunlikka aylanish sharti ko'rsatilishi talab etiladi. Bu shartlar yo'q bo'lsa, hodisani madaniy tajriba yoki shaxsiy fazilat deb nomlash aniqroq bo'lishi mumkin. Tushunchaning chegarasi nazariyaning zaifligi emas, balki tekshirish imkonining shartidir. Konversiya tushunchasi shu chegarani saqlaganda iqtisodiy va madaniy tahlil o'rtasida vositachi bo'lib xizmat qiladi.

Taklif etilgan sxemani tekshirish uchun natija bilan sabab o'rtasidagi vaqt tartibi ko'rsatilishi kerak. Faqat yuqori maqomli shaxslar muayyan bilimga ega ekanini aniqlash ushbu bilim maqomni yaratganini isbotlamaydi. Maqomning o'zi bilim olishni yengillashtirgan bo'lishi ham mumkin. Shuning uchun keyingi tadqiqotda boshlang'ich resurs, oraliq tan olish va yakuniy natija alohida qayd etilishi zarur. Bunday dizayn bir vaqt kesimidagi korrelyatsiyani sababiy mexanizm bilan adashtirish xavfini kamaytiradi. Maqola bu tartibni taklif qiladi, uning natijasini oldindan bayon etmaydi.

Nazariy chegaraning yana bir tomoni manbalarning tarixiy kontekstidir. Shkaratan Rossiya jamiyati materiallari asosida tengsizlik tuzilishini o'rganadi [3]; Skeggsning muammolari esa boshqa madaniy va tadqiqot sharoitida qo'yilgan [5]. Ularning kategoriyalarini qiyoslash mumkin, lekin empirik umumlashmalarini avtomatik ravishda birlashtirish mumkin emas. Shu bois mazkur maqolaning xulosalari milliy tafovutlarning miqdoriy bahosi emas. O'zbekiston bo'yicha amaliy tahlil uchun ta'lim sertifikat, ishga qabul qilish va kasbiy tan olishning mahalliy tartiblari yuzasidan mustaqil material zarur bo'ladi.

XULOSA

Ijtimoiy tengsizlikning qayta ishlab chiqarilishi resurs mavjudligidan ko'ra murakkabroq munosabatdir. Taklif etilgan sxema resursni konversiya qilish, uni tan oldirish, natijani oqlash va ustunlikni qayta jamlash bosqichlarini ajratadi. Bu bosqichlar o'zaro bog'liq, biroq analitik jihatdan bir xil emas. Ilmiy natija qaytalanuvchi tafovutni uning mexanizmi bilan, iqtisodiy qiymatni esa insoniy qadr bilan tenglashtirmaslikdan iborat. Kelgusi tadqiqotda har bir o'tishning institutsional sharti, vaqt ketma-ketligi va qarshi holati ko'rsatilishi lozim. Shundagina reproduksiya tushunchasi barcha natijani izohlovchi yopiq formula emas, balki dalil bilan cheklanishi mumkin bo'lgan nazariy vosita

bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. – Toshkent: Universitet, 2018. – B. 18–24. – URL: <https://akbt.tkti.uz/uz/books/181>.
2. Ochildiyev A. Madaniyat falsafasi. – Toshkent: Muharrir, 2020. – B. 12–16. – URL (bibliografik ma'lumotlarni qidirish): <https://www.google.com/search?q=Ochildiyev+Madaniyat+falsafasi+2020>
3. Шкаратан О. И. Социология неравенства. Теория и реальность. – М.: Издательский дом Высшей школы экономики, 2012. – С. 24–30. – DOI: 10.17323/978-5-7598-0913-5. – URL: <https://id.hse.ru/books/39677167.html>.
4. Заславская Т. И. Социальный механизм трансформации российского общества // Социологический журнал. – 1995. – № 3. – С. 5–21. – URL: <https://www.journal-socjournal.ru/index.php/socjour/article/view/183>.
5. Skeggs B. Class, Self, Culture. – London: Routledge, 2004. – P. 41–43. – URL: <https://www.routledge.com/Class-Self-Culture-1st-Edition/Skeggs/p/book/9781315016177>.
6. Sayer A. Why We Can't Afford the Rich. – Bristol: Policy Press, 2015. – P. 100–104. – URL: <https://policy.bristoluniversitypress.co.uk/trade/why-we-cant-afford-the-rich>.
7. Bourdieu P. The Forms of Capital // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / Ed. by J. G. Richardson. – New York: Greenwood Press, 1986. – P. 241–258. – URL: <https://bibbase.org/network/publication/bourdieu-theformsofcapital-1986>.
8. Piketty T. Capital and Ideology / Translated by A. Goldhammer. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 2020. – P. 16–18. – URL: <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674980822>.